

modern methods of curative education and psychotherapeutic techniques that are used in working with mentally retarded children; summarizes the results of practical research significance of individual technologies; is determined by their role in the complex corrective training and education of children with intellectual disabilities. Psychotherapeutic techniques must be implemented on the basis of an expert clear requirements, procedures, taking into account the individual characteristics of mentally retarded students. Their use is only possible as a component of a complex psycho-pedagogical support. Correctional educators need to be specially prepared to cooperate with psychologists, doctors in the use of psychotherapeutic techniques.

Key words: corrective work, mentally retarded children, psychotherapy technologies, corrective training and education of children with intellectual disabilities.

Отримано 6.03.2015 р.

УДК 372.891:913(477):376.42

Л.К. Одинченко, Т.Ю. Скиба
odinchenko-64@mail.ru;
tanyasumy@mail.ru

ДО ПРОБЛЕМИ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ «ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ» В СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ ДЛЯ ДІТЕЙ З ВАДАМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Odynchenko L.K., Skyba T.U. To a problem of educational and methodological implementation of course „Geography of Ukraine” at special school for children with impaired intellectual development / L.K. Odynchenko, T.U. Skyba. // Actual problems of the correctional education : Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University / edited by V.M. Synjov, O.V. Havrilov. – Issue 5.- Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006, 2015.– P. 228–241

Л.К. Одинченко, Т.Ю. Скиба До проблеми навчально-методичного забезпечення курсу «Географія України» в спеціальній школі для дітей з вадами інтелектуального розвитку. У статті висвітлено основні завдання курсу «Географія України» в спеціальній школі для дітей з вадами розумового розвитку. Проаналізовано роботи науковців з питань навчально-методичного забезпечення географії в

загальноосвітній та спеціальній школах. З'ясовані складові навчально-методичного комплексу з географії.

Здійснено аналіз змісту та структури діючих навчальної програми та підручника для 9-го класу спеціальної школи. Визначено, що навчальна програма розроблена з урахуванням таких змістових ліній як фізико-географічна та соціально-економічна.

Охарактеризовано дидактичну структуру та методичний апарат підручника «Географія України» для 9 класу спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Особлива увага приділяється вивченню питання відповідності змісту та структури підручника навчальній програмі з курсу. Встановлено, що сучасний підручник органічно пов'язаний з навчальною програмою з географії і повністю зорієнтований на її зміст. Він забезпечує належний науковий рівень викладу навчального матеріалу, відповідає основним принципам корекційного навчання, має пізнавальну цінність і виховний потенціал, сприяє формуванню світогляду учнів з вадами розумового розвитку.

Ключові слова: діти з вадами розумового розвитку, курс «Географія України», навчально-методичне забезпечення, навчальна програма, підручник.

Л.К. Одинченко, Т.Ю. Скиба К проблеме учебно-методического обеспечения курса «География Украины» в специальной школе для детей с нарушениями интеллектуального развития. В статье раскрыты основные задания курса «География Украины» в специальной школе для детей с недостатками интеллектуального развития. Проанализированы работы учёных по вопросам учебно-методического обеспечения географии в общеобразовательной и специальной школе. Установлены составляющие компоненты учебно-методического комплекса по географии.

Проведён анализ содержания и структуры действующей учебной программы и учебника для 9 класса специальной школы. Установлено, что учебная программа разработана с учётом таких содержательных линий как физико-географическая и социально-экономическая.

Дана характеристика дидактической структуре и методическому аппарату учебника «География Украины» для 9 класса специальных общеобразовательных учебных заведений для умственно отсталых детей. Особое внимание уделяется изучению вопроса соответствия содержания и структуры учебника учебной программе курса. Установлено, что современный учебник органически связан с учебной программой по географии и полностью ориентирован на её содержание. Он обеспечивает надлежащий научный уровень изложения учебного

матеріала, соответствует основным принципам коррекционного обучения, имеет познавательную ценность и воспитательный потенциал, способствует формированию мировоззрения учащихся с проблемами интеллектуального развития.

Ключевые слова: дети с недостатками интеллектуального развития, курс «География Украины», учебно-методическое обеспечение, учебная программа, учебник.

Постановка проблеми. Географія - один з предметів інваріантної складової навчального плану спеціальної школи для дітей з психофізичними вадами. У спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей серед шкільних курсів «Географія України» на сьогодні залишає за собою одне із провідних місць у формуванні особистості громадянина України, забезпечуючи вивчення рідного докільля і сприяючи розвитку етнічного, територіального, державницького патріотизму. Даний курс, з одного боку, завершує шкільну природничо-географічну освіту учнів, з іншого – є складовою частиною формування усвідомленої цілісної географічної картини своєї країни на основі розгляду та аналізу її основних компонентів – природи, населення, господарства, що перебувають у взаємозалежності і взаємозв'язку. Шкільний курс «Географія України» можна вважати початковим етапом соціально-економічної освіти розумово відсталих старшокласників, що озброює учнів елементами знань виробничої діяльності, сприяє цілеспрямованому засвоєнню сучасної соціально-економічної термінології, необхідної для організації особистого життя в умовах ринкової економіки, забезпечує повноцінне функціонування особистості в оточуючому світі та включення її в суспільні відносини.

За останнє десятиріччя викладання предмету «Географія України» в спеціальних загальноосвітніх школах для розумово відсталих дітей значно поліпшилось, оскільки процес навчання здійснюється за сучасними навчальною програмою з географії та підручником. Однак, успішна реалізація основних завдань курсу, вдосконалення навчально-виховного процесу на уроках з урахуванням складових особистісно-орієнтованого навчання актуалізує питання оновлення навчально-методичного забезпечення з географії.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема відбору та конструювання змісту географічної освіти в загальноосвітніх навчальних закладах, незважаючи на доволі інтенсивну розробку впродовж багатьох років, і надалі залишається у центрі сучасних науково-педагогічних досліджень. За розглянутою проблемою заслуговують на увагу роботи Н. Бескової, О. Бугрій, Й. Гілецького, С. Коберніка, Р. Коваленка, І. Козаченка, В. Корнєєва, Л. Круглик, І. Надтоки, Т. Назаренко, М.

Откаленка, А. Сиротенка, О. Скуратович, О. Топузова, А. Шуканової та інших.

Конструювання оновленого змісту географічної освіти неможливе без комплексного науково-методичного забезпечення навчального процесу з географії. Важливі аспекти підручникотворення та методики використання навчального підручника на уроках географії висвітлювали С. Кобернік, В. Корнєєв, Т. Назаренко, М. Откаленко, В. Пестушко, А. Сиротенко, Л. Тименко, О. Топузов, Є. Шипович та ін. Питанням конструювання та використання навчально-методичних комплексів (комплектів) та їх компонентів в курсах шкільної географії, розкриття методологічних засад реалізації складових НМК значну увагу приділяють Л. Вішнікіна, Л. Зеленська, С. Кобернік, Р. Коваленко, О. Надтока, Т. Назаренко, В. Самойленко, О. Скуратович, О. Стадник, О. Топузов, А. Шуканова та ін.

Важливим аспектам стандартизації географічної освіти в спеціальній школі для дітей з вадами розумового розвитку, обґрунтуванню змістового компоненту навчального предмету, визначенню першочергових цілей навчання, корекційно-розвивальної та виховної спрямованості уроків географії присвячені науково-методичні роботи українських та російських вчених: В. Вовк, Т. Головіної, В. Грузинської, Т. Пороцької, І. Кабелко, В. Ликого, О. Липецької, В. Липи, Т. Ліфанової, Л. Одинченко, В. Синьова, О. Соломіної та ін.

Із проголошенням України як незалежної держави починається новий період кардинальних змін змістового компоненту у шкільних географічних курсах. У змісті географії актуалізується втілення українознавчого підходу до вивчення предмету. Визначається новий зміст географії в навчанні розумово відсталих учнів, розробляються сучасні програми, підручники, посібники й інші організаційно-методичні матеріали в контексті нових підходів до вивчення навчальної дисципліни (Л. Дробот, С. Дубовський, В. Липа, Л. Одинченко, В. Синьов та ін.).

Конструювання сучасних підручників з географії для учнів з вадами розумового розвитку здійснюється відповідно до загальнопедагогічних, методичних та поліграфічних вимог, що конкретизовані в працях вітчизняних науковців: В. Бондаря, Л. Вавіної, І. Єременка, Н. Кравець, В. Липи, С. Миронової, В. Синьова, В. Турчинської тощо.

Метою статті є розкриття основних завдань курсу географії в навчанні розумово відсталих старшокласників, аналіз основних компонентів навчально-методичного комплексу з курсу «Географія України» (навчальної програми та підручника) та з'ясування їх місця у навчально-методичному забезпеченні географії в спеціальній школі.

Виклад основного матеріалу. Загальна мета географічної освіти в спеціальній загальноосвітній школі для дітей з вадами розумового розвитку – формування в учнів комплексного узагальнюючого уявлення про Землю як планету; розуміння природничо-географічних і соціально-економічних процесів; формування географічної культури; виховання патріотизму та любові до рідного краю, Батьківщини. Основними освітніми завданнями курсу географії України в 9 класі спеціальної школи є поглиблення і узагальнення теоретичних знань з фізичної географії; формування фізико-географічних знань учнів про природні умови і природні ресурси України, їх комплексне і раціональне використання; економіко-географічне положення України; природо-ресурсний потенціал розвитку господарства держави; демографічні проблеми населення України; галузеву структуру народного господарства країни; розвиток та розміщення провідних галузей та міжгалузевих комплексів; формування картографічної грамотності і культури школярів; вироблення в учнів умінь практично застосовувати здобуті географічні знання, користуватися джерелами географічної інформації.

Реалізація корекційно-розвивальних завдань передбачає корекцію таких психічних процесів як уявлення, мовлення, увага; формування умінь послідовно виконувати завдання; розвиток логічного мислення, уміння узагальнювати, систематизувати навчальний матеріал та ін.

Успішне вирішення поставлених завдань значною мірою залежить від навчально-методичного забезпечення предмету - його складу, структури і функцій. В працях С. Коберника досліджено формування сучасного навчально-методичного комплексу в курсах шкільної географії та схарактеризовано його головні складові. Навчально-методичний комплекс з географії (НМКГ) автор розглядає, як своєрідний комплект відповідних засобів для вчителя і учнів для забезпечення ефективного вивчення навчального географічного матеріалу [2].

В роботах багатьох вчених означені складові комплексу навчально-методичної документації та наочно-навчальних посібників з географії (Л. Вишнікіна, Ю. Господарюк, Л. Зеленська, Т. Назарова, С. Кобернік, О. Стадник, Є. Плісецький О. Топузов та ін.). На думку дослідників, до складу навчально-методичного комплексу окрім основних його складових, можуть бути включені наочні посібники, періодичні видання, технічні засоби навчання, збірники вправ, задачник, поліваріантні багаторівневі завдання, вимірники навчальних досягнень, атласи, контурні карти, інтерактивні навчальні засоби навчання, робочі зошити та практикуми, словники-довідники з курсів шкільної географії, дидактичні матеріали з курсів шкільної географії, методичні посібники для вчителів, хрестоматії, навчальні посібники для

учнів, комп'ютерні навчальні програми з географії. Водночас, незважаючи на певні розбіжності у складі навчально-методичного комплексу з географії, дослідники визначають навчальну програму, базовий підручник, робочий зошит для виконання практичних робіт як головні його компоненти.

Вивчення географії в спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей здійснюється в 6 - 9 класах відповідно до навчальної програми в обсязі 2 години на тиждень. Програма розроблена з урахуванням основних положень Концепції державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами і спрямована на реалізацію вимог освітньої галузі «Природознавство». У пояснювальній записці визначені основна мета та завдання географічних курсів в спеціальній школі, принципи навчання розумово відсталих учнів; обґрунтовано структуру курсу; розкрито зміст навчального матеріалу, наведені рекомендації щодо проведення практичних робіт, навчальних екскурсій; окреслені вимоги щодо рівня навчальних досягнень дітей; спроектована спрямованість корекційно-розвивальної роботи в процесі вивчення предмету.

Складовою частиною навчального предмету «Географія» освітньої галузі «Природознавство» в спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах для розумово відсталих дітей є курс «Географія України», на його вивчення відводиться 68 годин на рік в 9 класі. У зміст курсу закладено всі дидактичні і специфічні методичні принципи корекційної педагогіки. Особлива увага приділяється краєзнавчому та батьківщинознавчому принципам навчання географії та цілеспрямованому вихованню любові до рідної землі, почуття патріотизму.

Аналіз змісту програмового матеріалу курсу географії України дозволяє дійти висновків, що програма розроблена з урахуванням таких змістових ліній як фізико-географічна та соціально-економічна.

В межах вивчення розділу «Фізична географія України» впродовж 25 навчальних годин передбачається реалізація таких освітніх завдань як: формування знань учнів про фізико-географічне положення України, його значення для розвитку господарства та життя людей; основні форми рельєфу України, види корисних копалин України та закономірності їх розміщення на території України; кліматичні умови, закономірності розподілу тепла і вологи; головні річкові системи та басейни річок, гідрологічний режим річок, їх господарське значення, екологічні проблеми; основні типи ґрунтів України, процеси ґрунтоутворення; типових представників рослинного і тваринного світу України, закономірності поширення рослинності на території України; природні комплекси України, їх характеристика, основи раціонального природокористування.

Розділ «Економічна та соціальна географія України» вивчається 27 годин і починається з вивчення соціальної географії. В учнів формуються знання про чисельність та густоту населення, закономірності розподілу міського та сільського населення; формуються поняття «трудові ресурси», принципи розподілу трудових ресурсів за галузями господарства; встановлюються причинно-наслідкові зв'язки між щільністю населення та розвитком виробництва [6].

Основи елементарних знань економіки України формуються під час вивчення структури господарського та міжгалузевих комплексів України, визначення компонентів та чинників розвитку основних комплексів (паливно-енергетичний, металургійний, машинобудівний) та галузей промисловості (хімічна, лісова, промисловість будівельних матеріалів). При вивченні агропромислового комплексу України розглядаються галузі спеціалізації сільського господарства. Також програмою передбачено вивчення на уроках географії транспортного та соціального комплексів України.

Авторами навчальної програми (В. Липа, Л. Одинченко) визначено тематику й зміст необхідних для виконання практичних робіт з курсу «Географія України» з метою вдосконалення в учнів умінь роботи з географічними картами України, з контурними картами; закріплення умінь розв'язувати географічні завдання, аналізувати та характеризувати природні та господарські об'єкти нашої держави, порівнювати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі і суспільстві. Виконання даного виду робіт забезпечує умови для формування самостійності учнів, правильного та охайного виконання робіт, формування навичок завершувати почату справу.

Вивчення курсу «Географія України» закінчується формуванням, систематизацією та узагальненням знань учнів про природу, населення, галузі народного господарства рідного краю (області або району). На його вивчення відводиться 14 навчальних годин. Тема «Своя область» носить краєзнавчий характер. Її вивчення сприяє повторенню та закріпленню вивченого географічного матеріалу у попередні роки навчання, формуванню світоглядного розуміння природи рідного краю, сутності природного та природно-техногенного середовища. Навчальний матеріал даної теми має вагомий потенціал у патріотичному й екологічному вихованні розумово відсталих старшокласників.

Відтак, кінцевим результатом опанування учнями 9 класу знань з фізичної та економічної географії, є усвідомлення єдності та взаємозалежності трьох основних компонентів – природи, населення, господарства України.

У зв'язку з сучасними вимогами до розвитку національної освіти з'являються концептуально нові засади підручника географії нового покоління, які ґрунтовно проаналізовано В. Липою, Л. Одинченко і

втілено у зміст новоствореного підручника «Географія України» для 9-го класу спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей з урахуванням домінуючої освітньої концепції. У сучасному підручнику «Географія України» (автори Л. Одинченко, В. Липа, 2014 р.) відповідно до вимог чинної навчальної програми визначається зміст і обсяг географічних відомостей, що є обов'язковими для засвоєння розумово відсталими учнями. Послідовна реалізація сутнісних характеристик підручника надала можливість авторам закласти в модель навчальної книги активне функціональне навантаження, спроектувати його функції: мотиваційну, інформаційну, трансформаційну, компетентісно орієнтовану, інтегруючу, корекційно-розвивальну, виховну. Ці функції реалізуються всіма складовими навчальної книги – змістом, структурою, оформленням тощо.

Навчальний матеріал підручника розподілений таким чином, щоб учні могли виявити і усвідомити взаємозв'язки природи, населення України та народного господарства. У навчальній книжці чітко простежується формування в учнів цілісності фізико-географічних та соціально-економічних знань. Авторами висвітлюються питання сучасного стану природного середовища України, здійснюється оцінка природних умов та ресурсів (розділ I «Загальна характеристика природи України»). У підручнику розкриваються закономірності територіальної організації соціальної інфраструктури України у зв'язку із способом виробництва та особливостями географічного середовища (розділ II «Населення України»), висвітлено фактори та принципи формування галузевої та територіальної структури народного господарства України (розділ III «Господарство України»).

Зміст підручника відповідає важливим принципам корекційного навчання:

1. Свідомість й активність навчання формує мотивацію навчально-пізнавальної діяльності розумово відсталих школярів через отримання інформації з тексту параграфів. Усвідомленню вивченого сприяє виконання завдань в кінці навчальних текстів, надання відповідей на поставлені запитання на початку та наприкінці параграфів.

2. Принцип доступності реалізується через дозованість й зрозумілість географічної інформації у навчальних текстах, дібраних відповідно до вікових і психічних особливостей учнів з вадами розумового розвитку.

3. Дотримання принципу систематичності у навчанні забезпечується послідовним викладенням навчального матеріалу і встановленням зв'язків між вивченими темами і розділами (наприклад, розділ I «Загальна характеристика природи України»

тема «Корисні копалини» та розділ III «Господарство України» тема «Вугільна промисловість»).

4. Реалізація індивідуального та диференційованого підходу до учнів забезпечується через систему запитань і завдань, розміщених в кінці навчальних текстів. Навчально-пізнавальну діяльність учнів активізує поступове ускладнення запитань і завдань від репродуктивних до творчих. Вони дають змогу учням з різним рівнем пізнавальних можливостей опанувати нові теоретичні знання і практичні вміння.

Світоглядна спрямованість підручника досягається чітким викладом у текстах та відображенням в ілюстраціях діалектичних поглядів на природу, населення, господарство відповідного регіону, країни, території. Починаючи з першої теми «Географічне положення України» запропонований матеріал сприяє формуванню в учнів світогляду, вмінню встановлювати міжпредметні зв'язки з історією (тема «Походження назви «Україна». Державні символи України»), біологією (тема «Рослинність України», «Рослинництво», «Природоохоронні території»), фізикою та хімією у побуті (тема «Електроенергетична промисловість»), соціально-побутовим орієнтуванням (тема «Трудові ресурси»).

Курс «Географія України» має найбільш значний потенціал у справі виховання патріотизму і національної свідомості підростаючого покоління. Зміст навчальних та додаткових текстів підручника базується на народно-національному ґрунті і має за мету інформаційне та емоційне озброювати розумово відсталих учнів, виховуючи в них любов і відданість Батьківщині, українському народові. Кожна тема містить в собі інформацію, що забезпечує формування у старшокласників соціальної відповідальності, бажання поліпшити умови життя в рідній країні, бережливе ставлення до природних ресурсів держави.

З метою реалізації завдань екологічного виховання на уроках географії у навчальні тексти підручника включені екологічні відомості, що впливають на мотиваційно-ціннісний та поведінково-діяльнісний компоненти екологічної культури учнів з особливими освітніми потребами.

Методичний апарат підручника підвищує ефективність навчання. Основу підручника складає текст, який автори органічно зв'язали з позатекстовими компонентами. Текст відображає не тільки основний навчальний та допоміжний зміст, а також включає систему запитань і завдань різного дидактичного і корекційного призначення, географічні і картографічні ілюстрації, схеми, таблиці. При цьому зміст та методичний апарат, ілюстрації підручника спрямовані на забезпечення розуміння основного навчального матеріалу учнями спеціальної школи та першопочаткове його закріплення.

Важливим і цікавим є введення авторами таких матеріалів-вставок, як «Запам'ятай», «Цікаві факти», «Тексти для читання», що надають учневі можливість психологічно відчувати, що підручник – це його підмога в опануванні тим чи іншим поняттям, в цілому географічними знаннями.

Отже, підручник «Географія України» (9 клас) має структуру, що відповідає загальнодидактичним вимогам: тексти (навчальні, додаткові для позакласного читання) та позатекстові компоненти (апарат організації засвоєння: система запитань і завдань до тексту, після нього та в середині; ілюстративний матеріал: фотографії, малюнки, схеми, карти; апарат орієнтування: шрифти, умовні позначки, виділення головного спеціальними вставками, зміст тощо).

Найбільш великими структурними одиницями підручника є розділи: розділ I «Загальна характеристика природи України»; розділ II «Населення України»; розділ III «Господарство України». Розділи поділені на теми, послідовність та зміст яких відображає основні програмові вимоги щодо об'єму та структури знань учнів з курсу «Географія України». Під час організації навчально-виховної діяльності учнів на уроці, значну допомогу вчителю може надати структура параграфів підручника: зміст окремих одиниць засвоєння має відносну логічну завершеність. Він може бути розкритий в об'ємі одного параграфу. Підручник складено таким чином, що об'єм змісту нових знань, які входять в параграф, може бути вивчений без перенавантаження учнів на протязі одного уроку або його частини. В залежності від новизни, складності відібраних одиниць засвоєння, від наявності опорних знань, параграфи розрізняються за об'ємом.

Складовими частинами параграфів є запитання і завдання, що розміщені на початку, в середині та кінці тексту.

Запитання і завдання, що розміщені на початку параграфу, мають за головну мету активізацію раніш набутих знань учнями, створення основи для вивчення нового матеріалу і спрямовані на розкриття взаємозв'язку між різноманітними географічними явищами і процесами.

Умовно їх можна поділити на 3 групи: запитання і завдання на визначення понять, найважливіших причинно-наслідкових зв'язків, особливостей об'єктів і явищ, які були засвоєні учнями раніше. Наприклад, на початку вивчення параграфу «Річки України та їх використання» авторами пропонуються запитання: «Які води належать до поверхневих?», «Як утворюються річки?», «Чим гірські річки відрізняються від рівнинних?»; запитання і завдання, що пов'язані з вмінням працювати з картою і планом: «На якому материка розташована Україна?», «На карті півкуль покажіть частину світу Європу»; запитання і завдання, що дозволяють здійснювати реалізацію краєзнавчого принципу в навчанні: «Які корисні копалини видобувають у вашій місцевості?».

Велике значення щодо розвитку мисленнєвої діяльності учнів спеціальної школи відіграють запитання і завдання, що розміщені після навчального тексту. Їх основне значення полягає в організації пізнавальної діяльності розумово відсталих учнів, забезпеченні міцності засвоєння отриманих знань, формуванню умінь їх практично застосовувати. Серед вищеназваних запитань і завдань можна виділити декілька їх видів, які відрізняються за змістом і корекційною спрямованістю. Але перш за все вони включають такі, що передбачають репродуктивну діяльність, а також запитання і завдання, які відповідають евристичному і пошуковому рівням діяльності.

Отже, запитання після тексту складаються з наступних: аналіз суттєвих ознак географічних понять: «У чому полягає відмінність між виробничою і невиробничою сферами господарства?»; пошук причинно-наслідкових зв'язків: «Чому Південний Буг судноплавний тільки в нижній частині?»; порівняння одного або декількох об'єктів: «Яке море більше за площею – Чорне чи Азовське?»

Включення до змісту підручника запитань і завдань різного рівня (репродуктивного, репродуктивно-продуктивного, продуктивного) забезпечує особистісно-орієнтоване навчання, дотримання принципів диференціації, індивідуалізації навчання розумово відсталих школярів. Зміст окремих завдань спрямований на корекцію та розвиток мисленнєвих операцій, формування загально навчальних умінь і навичок, уміння користуватись джерелами знань, картографічними посібниками.

Виконання завдань різного змісту та рівня складності надають можливість організувати як групову, так і індивідуальну діяльність школярів. Отже, можна виокремити наступні види завдань в підручнику: завдання, спрямовані на формування картографічних знань і умінь учнів: «Покажіть на фізичній карті України зону мішаних лісів», «Позначте на контурній карті південну межу Українського Полісся», завдання на опрацювання тексту параграфів, заповнення таблиць «Користуючись підручником, заповніть у зошиті таблицю «Рослинність і тваринний світ зони мішаних лісів»; завдання практичної спрямованості: «Під час екскурсії визначте, які рослини ростуть поблизу вашої школи»; завдання на встановлення причинно-наслідкових зв'язків: «Поясніть, чому кількість опадів у лісостеповій зоні зменшується із заходу на схід»; завдання на використання додаткових текстів підручника: «Прочитайте нариси «Охорона птахів» на с. 207 і «Карпатський національний парк» на с. 208».

Значна увага в підручнику надається ілюстративному матеріалу, який поданий в реалістичному плані та в кольоровому зображенні з урахуванням вікових і психофізичних можливостей розумово відсталих учнів 9 класу.

Весь ілюстрований матеріал підручника можна поділити на певні групи: малюнок просто ілюструє той чи інший зміст (тема «Річки та їх використання»); малюнок – невід’ємна частина тексту, який не може бути сприйнятий без звернення до ілюстрації (тема «Несприятливі метеорологічні явища»); малюнок-схема, головна функція якого – бути окремим джерелом знань (тема «Галузі господарства України»).

Враховуючи, що в курсі «Географія України» формується значна кількість нових соціально-економічних понять, використання схем та малюнків підручника створює умови для найбільш ефективного процесу розуміння, запам’ятовування і осмислення учнями спеціальної школи нового матеріалу.

Вміщені в підручнику ілюстрації графічного характеру (схематичні профілі, схеми, що відображають процеси, явища, просторові та причинно-наслідкові зв’язки) сприяють розвитку абстрактного мислення, аналізу, синтезу, плануванню та відображають географічну дійсність у найбільш загальному вигляді. За умови методично правильно організованій роботі з ними повинно забезпечуватися засвоєння найбільш міцних теоретичних знань з курсу «Географія України» в спеціальній школі.

Відомо, що формування картографічних знань у вивченні географії має важливе значення. Включення авторами картографічного матеріалу збагачує зміст підручника, допомагає засвоєнню учнями програмної географічної номенклатури, розширює можливості самостійного здобуття картографічних знань та вмінь, сприятиме розвитку в учнів пізнавального інтересу до географії.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, основними освітніми завданнями курсу географії в 9 класі спеціальної школи є формування фізико-географічних, соціально-економічних знань учнів у комплексному їх розумінні.

Головними компонентами навчально-методичного комплексу з курсу географії в 9 класі є навчальна програма та підручник.

Зміст і структура діючої програми з географії забезпечує формування в розумово відсталих школярів знань про природні умови і ресурси України, їх комплексне і раціональне використання, економіко-географічне положення країни, галузеву структуру народного господарства; сприяє вихованню національної самосвідомості, набуттю навичок адаптації, розширює знання старшокласників з профорієнтації.

Підручник «Географія України» органічно пов’язаний із навчальною програмою з географії і повністю зорієнтований на її зміст. У підручнику вдало реалізована основна умова ефективної роботи з ним на уроках і вдома – це його зміст, правильна методична побудова. Сюди відноситься тісний зв’язок текстового змісту з географічними картами, зв’язок викладених географічних знань з почуттєво-наочними уявленнями, дозована кількість географічних термінів, цифрових

показників. Методичний апарат підручника розроблений із урахуванням того, що він буде повноцінно функціонувати як елемент навчально-виховного процесу, як засіб моделювання відносин між учнями і вчителем у процесі спільної пізнавальної діяльності, як чинник інтелектуального і соціального розвитку розумово відсталої дитини.

Вдосконалення навчально-методичного комплексу з географії для спеціальних шкіл у взаємозв'язку та єдності його компонентів (навчальних програм, підручників, посібників), на основі нової державної освітньої політики, ґрунтовного аналізу попереднього досвіду підручникостворення становитиме предмет наших подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел

- 1. Одинченко Л.** Географія України: 9 клас: підруч. для спец. загальноосвіт. навч. закл. для розумово відсталих дітей / Л. К. Одинченко, В. О. Липа. – К.: Либідь, 2014. – 240 с.
- 2. Кобернік С. Г.** Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: навч. метод. посібник / [С. Г. Кобернік, Р. Р. Коваленко, О. Я. Скуратович] ; за ред. С. Г. Коберніка. – К.: Навчальна книга, 2005. – 319 с.
- 3. Одинченко Л. К.** Современные подходы к конструированию учебников по географии для детей с нарушениями умственного развития / Л. К. Одинченко // Педагогика и психология: тренды, проблемы, актуальные задачи: Сб. научных трудов. В 2-х томах..Том II.- Краснодар, 2014. – С. 93-98.
- 4. Концепція** Державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами // Дефектологія. – 1999.- № 4. – С. 2–8.
- 5. Одинченко Л. К.** Робочий зошит як компонент навчально - методичного комплексу вивчення географії у допоміжній школі / Л. К. Одинченко // Наукові праці Кам'янець – Подільського національного університету імені Івана Огієнка – Випуск XXI в двох частинах, частина 2. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець – Подільський: «Медобори-2006», 2012. – Ч. 1. С. 192 – 198.
- 6. Програми** для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для розумово відсталих дітей. Географія. / [авт.-уклад. В. О. Липа, Л. К.Одинченко]. - Київ, 2010. - С.21-79.

Spy`sok vy`kory`stany`x dzherel

- 1. Odinchenko L.** Geografija Ukraïni: 9 klas: pidruch. dlja spec. zagal'noosvit. navch. zakl. dlja rozumovo vidstalih ditej / L. K. Odinchenko, V. O. Lipa. – K.: Libid', 2014. – 240 s.
- 2. Kobernik S. G.** Metodika navchannja geografii v zagal'noosvitnih navchal'nih zakladah: navch. metod. posibnik / [S. G. Kobernik, R. R. Kovalenko, O.Ja.Skuratovich] ; za red. S. G. Kobernika. – K.: Navchal'na kniga, 2005. – 319 s.
- 3. Odinchenko L. K.** Sovremennye podhody k konstruirovaniju uchebnikov po geografii dlja detej s narushenijami umstvennogo razvitija / L.K. Odinchenko // Pedagogika i

psihologija: trendy, problemy, aktual'ne zadachi: Sb. nauchnyh trudov. V 2-h tomah..Tom II.- Krasnodar, 2014. – S. 93-98. **4. Konceptija** Derzhavnogo standartu special'noi osviti ditej z osoblivimi potrebami // Defektologija. – 1999.- № 4. – S. 2–8. **5. Odinchenko L. K** Robochij zoshit jak komponent navchal'no - metodichnogo kompleksu vivchennja geografii u dopomizhnij shkoli / L.K. Odinchenko // Naukovi praci Kam'janec' – Podil's'kogo nacional'nogo universitetu imeni Ivana Ogienka – Vipusk NHI v dvoh chastinah, chastina 2. Serija: social'no-pedagogichna. – Kam'janec' – Podil's'kij: «Medobori-2006», 2012. – Ch. 1. S. 192 – 198. **6. Programi** dlja 5-10 klasiv special'nih zagal'noosvitnih navchal'nih zakladiv dlja rozumovo vidstalih ditej. Geografija. / [avt.-uklad. V.O. Lipa, L.K.Odinchenko]. - Kiïv, 2010. - S.21-79.

L.K. Odynchenko, T.U. Skyba. To a problem of educational and methodological implementation of course „Geography of Ukraine” at special school for children with impaired intellectual development. The article highlights the basic goals and objectives of the 9th grade Geography course for pupils with mental retardation. The leading scholars' works in the field of Geography course's educational and methodological set of guidelines for teachers of secondary and special schools have been researched. The relevant teaching kit has been established to be the central component of the course curriculum. There have been identified the main elements of the educational and methodological kit for “Geography of Ukraine” course designed for intellectually disabled pupils.

The current Geography course syllabus and its manual have been analyzed. Physical geography and socio-economic trends have been determined to be the course program's content elements

The following elements of the coursebook are characterized in the article provided: the didactic structure, the main body of the text, the perception mechanism, and the illustrations.

A special attention is devoted to the issue of the coursebook's structure compliance with the course syllabus. The "Geography of Ukraine" coursebook has been established to be totally syllabus-oriented and link the relevant material with the academic program. The manual offers scientific approach, corresponds to the main principles of teaching within the frames of special educational needs, assists in outlook development of mentally retarded pupils.

Key words: children with intellectual disabilities, pupils with mental retardation, special educational needs, "Geography of Ukraine" course syllabus, teaching kit, curriculum, set of guidelines for teachers

Авторський внесок: Л.К. Одинченко – 50 %, Т.Ю. Скиба – 50%

Отримано 12.02.2015 р.